

УДК 373.21:37.034

**ПАНЧЕНКО В. О.**

м. Миколаїв

## ОРГАНІЗАЦІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*У статті висвітлено поняття «виховання» як одного з основних компонентів освіти, розкрито особливості організації духовно-морального виховання дітей дошкільного віку. Автор статті описує компоненти духовно-морального виховання, а саме: загальнолюдські, національні, громадянські та сімейні цінності, що реалізуються в дошкільних закладах за допомогою різних форм виховної роботи, а також виділяє необхідні умови для позитивної реалізації духовно-морального виховання.*

*Ключові слова: виховання, духовність, мораль, загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні цінності.*

**Постановка проблеми.** Однією з проблем сьогодення є гармонійний розвиток особистості, що включає в себе формування здорових моральних та духовних потреб та поєднує такі якості як: громадянські, розумові, творчі, фізичні, емоційні тощо. Дане завдання реалізується за допомогою одного з основних компонентів освіти – виховання.

Виховання – це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку. Процес формування особистості починається із самого народження дитини. Тому потрібно ще з малечку займатися вихованням людини [4, с. 50].

Людина – духовна істота, вона прагне не тільки до фізичного розвитку, а й до духовного становлення. Проблема духовно-морального виховання необхідно вирішувати ще в дошкільному віці, як найбільш емоційному і сприйнятливому періоді дитинства, коли «серця відкриті для чеснот». Призначення дошкільного віку полягає не стільки в оволодінні знаннями, скільки у становленні емоційної сфери та моральних цінностей. Основи моральної спрямованості сформовані в дошкільному віці визначають подальше життя дитини.

Виховання дітей повинно сьогодні спиратися на певну систему орієнтирів, духовних цінностей, до яких входять моральні, громадянські, національні, сімейні цінності.

Таким чином, дошкільна освіта як перша сходинка в цілісній системі освіти виступає основою цілеспрямованого і всебічного розвитку особистості. В Законі України про дошкільну освіту визначено, що «дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: фо-

рмування в дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [3]. Саме тому одним із провідних її завдань є збагачення культурно-освітнього потенціалу народу, починаючи з дошкільного дитинства, формування духовної культури дитини, досягаючи тим самим якісно нового розвитку суспільства в цілому.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемою виховання і навчання дітей займалися багато зарубіжних вчених, зокрема Я. Коменський, І. Песталоцці, Р. Оуен, Ж.-Ж. Руссо, М. Мольєсоррі, Р. Штейнер, Я. Корчак та ін.

Основні погляди на проблему духовно-морального виховання дітей було порушено у працях видатних вітчизняних учених: Г. Сковороди, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, В. Ліщука, Н. Лубенець, С. Русової, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Запорожець, Г. Леушиної, Т. Садової, А. Усової, Г. Волкова, Г. Виноградова, І. Беха, Н. Химича, О. Кисельової та ін.

Ідеї взаємодії сімейного та суспільного виховання розвивалися в роботах В. Сухомлинського, зокрема, він писав: «У дошкільні роки дитина майже повністю ідентифікує себе з родиною, відкриваючи і стверджуючи себе та інших людей переважно через судження, оцінку і вчинки батьків». Тому, підкреслював він, завдання виховання можуть бути успішно вирішені в тому випадку, якщо школа підтримує зв'язок з родиною, якщо між вихователями та батьками встановилися відносини довіри і співробітництва.

У дошкільній педагогіці за багато років накопичений достатній науково-педаго-

гічний матеріал у дослідженнях про взаємодію педагогів і дітей (Т. Маркова, Л. Островська та ін.). Показана значимість характеру взаємодії сім'ї та дитячого садка для розвитку особистості дитини (Л. Віноградова, Л. Голубева, О. Урбанская та ін), виявлено можливість педагогічної корекції стосунків дітей з батьками, ускладнених повторним шлюбом (Е. Арнаутова та ін), розкрито вплив фізичних параметрів середовища на розвиток психіки і діяльності дітей (Л. Новоселова, В. Петровський, Л. Смивіна та ін.).

Однак у наявних дослідженнях недостатньо враховуються реальні умови життя постіндустріального суспільства і пов'язані з ними зміни у взаємодії сім'ї та дитячого садка, що викликали деякий забуття традиційних підходів до навчання, розвитку та виховання дітей дошкільного віку, обумовлених природою сім'ї, взаємозв'язку матері і дитини та особливостями прояву народної культури та педагогіки, в якій ще не достатньо розробці питання взаємодії материнської школи та дитячого садка в духовно-моральному вихованні дітей дошкільного віку.

Про актуальність духовно-морального виховання у суспільстві свідчать багато кризові явища сучасного життя: криміналізація дитячої середовища, низький рівень суспільної моралі, втрата сімейних цінностей, занепад патріотичного виховання та інші. З цього випливає необхідність виділення духовно-морального виховання в особливу виховну область, що володіє своїми методологічними домінантами, структурою, цілями і способами реалізації. Тому **метою** статті є розкриття поняття духовно-морального виховання, виділення компонентів духовно-морального виховання та їх прищеплення і розвиток у дошкільних закладах, а також умов, які потрібні для позитивного реалізування духовно-морального виховання.

**Викладення основного матеріалу.** Проблема духовно-морального виховання особистості сьогодні є дуже актуальною, а в умовах незалежної демократичної України здобула особливе значення. Духовно-моральне виховання адаптується до сучасних вимог, що визначає потребу у розв'язанні правових, етичних, культурологічних, психологічних, педагогічних проблем.

Поняття «духовність» і «мораль» не є тотожними, тому доцільно розкрити суть кожного з них. Т. Тюріна зазначає, що моральність і духовність є різними рівнями розвитку особистості: «Моральність передбачає орієнтацію людини, в першу чергу, на суспільно-історичні норми та цінності, на конкретні оцінки інших, спільноти. Важливе завдання морального виховання – навчити жити людину серед людей, притримуючись певних норм і правил, що прийняті у даному суспільстві, тобто адаптувати її до соціуму. Духовність – це здатність людини бути вільною, незалежною, самостійною. Розуміючи відносність моральних критеріїв, що діють у суспільстві, високодуховна людина приймає рішення, виходячи із вищого розуміння добра, блага, істини, орієнтуючись на своє Вище Духовне «Я», усвідомлення призначення і сенсу свого життя» [5, с. 133]. Духовність – це той внутрішній фундамент людини, який відрізняє її як індивідуальність, виражаючи творчу спрямованість особистості, розкриваючи її інтереси, потреби, уподобання.

На думку філософа Л. Буєвої, духовність – це проблема набуття сенсу. Духовність є показником існування певної ієрархії цінностей, цілей та змісту [2, с. 65].

У філософському словнику зазначено, що мораль – це змінна форма суспільної свідомості, своєрідна система «неписаних законів», що складається із сукупності суспільних цінностей та норм, які дозволяють розрізняти добро та зло, виражає ідеали людського життя, бачення минулого, сьогодення та майбутньої історії. Мораль є тією сферою етики, яка виступає як суспільно значуща структура цінностей, пріоритетів, правил поведінки, які визнані людиною [1, с. 573].

Людина у сучасному суспільстві повинна бути оснащена духовними і моральними цінностями, тому доцільно розглядати духовно-моральне виховання.

Духовно-моральне виховання – це спрямований, планомірний вплив на морально-емоційний розвиток людини через організацію умов, в яких формується її духовна, емоційна, світоглядна сфери та поведінка, яка формується відповідно до суспільних норм та морально-етичних цінностей.

Дошкільний вік у сенсі духовно-морального розвитку є унікальним і своєрід-

ним. У цей період закладаються основи образного сприймання навколишнього середовища як світу, що наділений несподіванками та таємницями. Це перші кроки до формування духовного ідеалу і при певних умовах вони можуть перетворитися в любов до правди, до краси, до рідного краю. Основним завданням вихователів є залучення дітей дошкільного віку до духовних переживань, що дасть змогу зробити прагнення дитячих душ щирими, глибокими, різносторонніми. Ці навички формуються у дитини достатньо повільно, але поступово. Їх виховання значною мірою залежить від наполегливості й майстерності педагогів, їхньої поваги до дитини.

Духовно-моральне виховання дитини включає в себе формування і розвиток таких компонентів, як:

- загальнолюдські цінності – набуті попереднім поколінням морально-духовні надбання, що є основою поведінки і життєдіяльності окремої людини та суспільства загалом;
- національні цінності – це історично зумовлені і створені народом погляди, ідеали, традиції, звичаї, обряди, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але відрізняються національними проявами і є основою соціальної діяльності людей певної етнічної групи;
- громадянські цінності – це цінності, які проявляються у почутті власної гідності, внутрішньої свободи, дисциплінованості, повазі до інших, у гармонійному поєднанні патріотичних, національних та міжнаціональних почуттів.
- сімейні цінності – це цінності, які є основними в стосунках у сім'ї, що проявляються у шанобливому ставленні до членів родини, до старших, згадках про предків, піклуванні про сім'ю.

З метою цілісного виховання дитини дошкільного віку потрібно формувати і розвивати кожний компонент окремо і в поєднанні, оскільки вони доповнюють один одного.

Як вже зазначалося, що виховання дитини в дошкільних закладах покладається на плечі вихователів, які повинні організувати виховну роботу дітей так, щоб кожний компонент духовно-морального виховання був сформований і мав певну динаміку на розвиток.

Базовими цінностями, на яких ґрунтуються усі інші є загальнолюдські, які включають в себе виховання таких основних людських якостей як: доброта, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість тощо.

Основною формою духовно-морального виховання дітей є тематичні заняття. Важливо, щоб ці заняття підвищували дитяче мислення, активність. Це реалізується за допомогою порівняння, аналізу, індивідуальних завдань, питань, відповіді на які дитина може дати самостійно або порадившись із батьками, вихователями. Такі заняття можуть проходити за наступними темами: «Будь завжди ввічливим», «Що добре, що погано і чому?», «Ваші добрі вчинки», «Чим можна порадувати маму?» тощо.

Іншою формою виховання можуть бути читання та аналіз художніх творів. На прикладі казок можна аналізувати поведінку героїв, давати оцінку їхнім вчинкам, виділяти позитивні і негативні риси характеру героїв. У казках порушуються проблеми любові до ближнього, дружби, справедливості, чесності, гідності, краси і неповторності тощо. Тобто, на прикладі художніх творів можна розкрити суть загальнолюдських цінностей, відмежувати позитивні від негативних та пояснити дитині, в чому між ними різниця.

Наступною і не менш важливою у духовно-моральному вихованні дітей дошкільного віку виступає гра. Гра – діяльність, що має навчальну і розважальну мету. Ігри можуть бути направлені на розвиток здібностей дітей і пізнання себе та інших, розвиток емоційних здібностей, розвиток вербальних і невербальних здібностей.

Наступним компонентом духовно-моральних цінностей є національні цінності. До них належать: патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо.

Почуття любові до Батьківщини починається у дитини із захоплення тим, що бачить перед собою, чому вона дивується. У цьому допомагають відносини у сім'ї, до найрідніших – матері, батька, бабусі, дідуся, братиків та сестричок. Це коріння, що пов'язують дитину із рідною домівкою.

У кожному місці є своя природа, свої традиції та побут. У дитини дошкільного віку повинно бути сформоване бачення своєї малої батьківщини, потрібно показати дитині, що місцевість, де вона живе, славиться своєю історією, пам'ятками, людьми.

Для реалізації формування та розвитку даних цінностей потрібно проводити екскурсії

рідним містом, розповідати про пам'ятки архітектури, пояснювати, на честь яких видатних людей їх встановили, про відомих особистостей, які тут проживали. Діти в дитячому садочку повинні знати на якій вулиці розташований їх дім та дитячий садочок, яким маршрутом можна дібратися до дитсадочка. Показати об'єкти, що розташовані поблизу їхнього будинку та дитячого закладу: школа, аптека, театр тощо та пояснити дітям значення кожного закладу.

Крім того, потрібні екскурсії на природу, спостереження за працею дорослих, коли дитина розуміє, що праця об'єднує людей, потребує згуртованості, підтримки та знання своєї справи. Особливу увагу потрібно акцентувати на шануванні праці інших, на допомозі рідним у виконанні певної роботи.

Наступних компонент – громадянські цінності, що виражаються у правах і свободах людини, в ідеї суспільної гідності, обов'язках перед іншими людьми тощо.

Формування громадянських якостей реалізується за допомогою дотримання та продовження традицій і обрядів українського народу. Це реалізується за допомогою тематичних занять, проведенні свят за українськими традиціями та обрядами, вивченні українських пісень та танців. Не менш важливими є розповідь про національні свята, про національні костюми, про оздоблення народної оселі (характерні орнаменти, предмети побуту, посуд, рушники тощо). Так, наприклад, до свята Великодня діти разом із вихователями та батьками можуть розписувати писанки орнаментами з українськими мотивами. В дитячому садочку може бути куточок, де зберігаються атрибутика українського народу та стенд, на якому розміщені державні і національні символи України.

Останнім компонентом, але не за важливістю, є сімейні цінності. До них відносяться стосунки поколінь, пам'ять про предків, любов до рідних тощо. У дитини потрібно розвивати розуміння значення сім'ї, сімейних зв'язків, ролі матері, батька та інших членів сім'ї. Цьому допомагають тематичні заходи з участю батьків, сімейні свята, організація спільних конкурсів, проведення батьківських днів. Важливим елементом є створення разом із батьками сімейного дерева. Потрібно, щоб ця робота

супроводжувалася розповіддю зі сторони батьків про членів родини, про їхні здобутки.

Процес духовно-морального виховання особистості дитини ефективний, якщо:

- буде досягнута єдність у вихованні, що здійснюється дитячим садом та сім'єю, забезпечується певна системність у духовно-моральному вихованні дитини дошкільного віку, поєднання усіх чотирьох компонентів в єдине ціле;
- в якості змісту процесу взаємодії сім'ї та дошкільного закладу у розвитку дитини виступає залучення батьків у творчу спільну діяльність з педагогами та дітьми, включення дитини в ігрову, творчу, пізнавальну емоційно забарвлену діяльність, спрямовану на становлення духовно-моральної сфери дитини дошкільника; педагогізація виховного процесу в сім'ї і її психолого-педагогічний супровід;
- нетрадиційні форми взаємодії ДНЗ і сім'ї будуть використовуватися в комплексі з традиційними;
- ефективність становлення духовно-моральної сфери дитини дошкільного віку передбачає створення таких умов: збагачення соціальних зв'язків дітей, здійснення соціально-правової та психолого-педагогічної допомоги і підтримки батьків, підвищення компетентності вихователів і формування умінь рефлексії і спілкування з батьками дітей.

Важливо пам'ятати, що виховання залежить від прикладу як зі сторони батьків, так і вихователів дитячих закладів, тому потрібно, щоб усі вищезазначені цінності були розвинені у батьків і вихователів на високому рівні.

#### **Висновки і перспективи дослідження.**

Одним із пріоритетних завдань, які сьогодні перед вихователями і батьками ставить суспільство є формування та розвиток гармонійної особистості. Початковий і основним періодом є дошкільний вік, тому це завдання є пріоритетним у системі освіти дошкільних закладів.

В проведеному нами педагогічному дослідженні висвітлені поняття духовність та мораль, які повинні бути розвинені у кожній людини та духовно-моральне виховання і виділено чотири основні компоненти духовно-морального виховання: загальнолюдські, національні, громадянські та сімейні цінності які потрібно формувати та розвивати в дошкільному віці. Основне завдання вихователя в дитячому садочку і батьків вдома реалізувати впровадження даних компонентів у виховний процес дошкільника. Це можна реалізувати за допомогою таких форм: тематичні захо-

ди, екскурсії, сімейні свята, читання та аналізування художньої літератури, ігор, оформлення стендів тощо.

Процес реалізації духовно-морального виховання буде ефективнішим при виконанні певних умов, що забезпечують формування і розвиток духовно-моральних цінностей дітей дошкільного віку: забезпечується певна системність у духовно-моральному вихованні дитини дошкільного віку, поєднання сімейного виховання з громадським, правильне розуміння виховних функцій материнської школи та організація аналізу результатів спільної освітньої діяльності; досягнута єдність у вихованні, здійснюваному дитячим садом і сім'єю; в якості змісту процесу взаємодії сім'ї та дошкільного закладу у розвитку дитини виступає залучення батьків у творчу спільну діяльність з педагогами та дітьми, включення дитини в ігрову, творчу, пізнавальну емоцій-

но забарвлену діяльність, спрямовану на становлення духовно-моральної сфери дитини дошкільника; педагогізація всього виховного процесу в сім'ї та її психолого-педагогічний супровід; використанні інноваційних моделей взаємодії ДНЗ і сім'ї в комплексі з традиційними формами і методами української народної культури.

#### Список використаних джерел

1. Андрущенко І. В., Вусатюк О. А., Линецький С. В., Шуба А. В. Філософський словарь / І. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк и др. — Киев : «А.С.К.» 2006. — 1053 с.
2. Буева Л. П. О ценностях духовной культуры / Л. П. Буева. — СПб., 1999.
3. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. — № 49, ст. 259.
4. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. Рекомендовано МОН / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. — К., 2006. — 311 с.
5. Тюріна Т. Духовна педагогіка: витоки, сутність і перспективи розвитку : монографія / Т. Тюріна. — Львів : СПОЛОМ, 2005. — 276 с.

**PANCHENCO V. O.**

*Mykolaiv*

#### ORGANIZATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRE-SCHOOLS

*The article deals with the concept of «upbringing» as a major component of education, the features of the spiritual and moral education of pre-school children. The article describes the components of spiritual and moral education, namely: universal, national, civil and family values, realized in pre-school through various forms of educational work, and identifies the conditions necessary for the realization of positive spiritual and moral education.*

*Keywords: education, spirituality, morality, human, national, civil, family values.*

**ПАНЧЕНКО В. О.**

*г. Николаев*

#### ОРГАНИЗАЦИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

*В статье освещено понятие «воспитание» как одного из основных компонентов образования, раскрыты особенности организации духовно-нравственного воспитания детей дошкольного возраста. Автор статьи описывает компоненты духовно-нравственного воспитания, а именно: общечеловеческие, национальные, гражданские и семейные ценности, реализуемые в дошкольных учреждениях с помощью различных форм воспитательной работы, а также выделяет необходимые условия для успешной реализации духовно-нравственного воспитания.*

*Ключевые слова: воспитание, духовность, мораль, общечеловеческие, национальные, гражданские, семейные ценности.*

*Стаття надійшла до редколегії 25.04.2014*